

GYIMESI CSÁNGÓ NÉPKÖLTÉSZET

Salamon Anikó: *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Helikon Kiadó, Budapest, 1987

Nyelvtudósok és folkloristák között elfogadott az a nézet, hogy a legarchaikusabb magyar nyelvjárást, szokásokat, viseletet az Erdélytől keletre élő csángók között találhatjuk. A magyar nyelvterület peremére szorult, egyesek szerint a honfoglalás kori határokon kívül rekedt csángók sokáig, nagyon sokáig csak az élő beszédből sajátíthatták el nyelvüket s vele együtt kultúrájukat, hiszen az írás-olvasás csak a XIX. század végén, illetve a mi századunkban jutott el hozzájuk. Sok ősiség, archaizmus öröközte meg e vidék lakossága körében, akiknél az interetnikus kapcsolatok is vizsgálhatók, hiszen szoros együttlétben éltek s élnek ma is a románokkal. Megkülönböztetünk: moldvai, bukovinai, gyimesi és hétfalusi csángókat.

Az idei könyvhétre jelent meg a gyimesi csángók népköltészete. Mondák, ráolvasások és imák első gyűjteménye ez a kötet. A gyimesi szoros a Keleti-Kárpátok középső szakaszán a Tatros völgyében a legfontosabb átkelő Erdély és Moldva között. „Ebben a völgyben és az északról-délről lefutó patakok völgyeiben lakik a gyimesi csángóknak nevezett magyar népcsoport”. Itt, a Kárpátok leghidegebb részén él Orbán Balázs szerint a mintegy negyvezernyi gyimesi csángó. „Ezek két egyházközséget alkotó három faluban laknak. Felső-, Közép- és Alsó-gyimesben, vagy amint a nép hívja, Gíjmesfelsőlok, Gíjmesközéplak és Gíjmesbük. Ezen faluknak nincs elválasztó vonala, a házak és kertek folytonos egymásutánban következnek, s csak a Tatros völgyében két mérföld hosszúságban nyúlnak le, mellék-völgyeiben pedig minden irányban elágaznak.” E szorosnak csak a XVIII. század közepére lett állandó lakossága a Moldvából odaköltözött és a Csíkból menekült székelyekből. Fő foglalkozásuk máig az állattenyésztés,

főleg a marhatenyésztés, „mert a földművelésre alkalmas föld oly csekély, hogy tekintetbe alig jöhet”.

Már Orbán Balázs megjegyzi, s intelve máig is érvényes: „Egy elszigetelt kis világ van itt, egy romlatlan és sok eredetiséggel bíró nép, melyet tanulmányozni és észlelni igen érdekes lenne.” S íme az első népköltészeti összefoglaló könyv erről a vidékről, Salamon Anikó gyűjtése. E fiatalon elhunyt erdélyi folklorista vállalkozott arra a feladatra, hogy Kolozsvárról kiutazva begyűjtse a gyimesi csángók élő folklorjának legjavát. Korai halála meggátolta abban, hogy munkáját befejezze és feldolgozza, de a torzóban maradt gyűjtemény is egy kis világ gazdag népköltészeti anyagát tárja az érdeklődő olvasó elé (Mohay Tamás rendezésében és jegyzeteivel valamint Dömötör Tekla bevezető tanulmányával).

A kötet hét fejezetre oszlik, s jobbra a mondák témaköréből tartalmaz eredeti szövegeket. A huszonkét eredetmonda a világ keletkezéséről, Jézus Krisztus és Szent Péter földi cselekedeteiről, Szűz Máriával foglalkozó dolgokról, Noéról szól, bibliai alakokról, akik gyakran közel állnak a legendákhoz. A történeti mondák tűnnek a „leghitesebbeknek”, mert ezek az eseményt helyhez és időhöz kötik, s ma is létező „hitelesítő jegyekkel látják el”. Ilyen a magyar korona eldőlését kerestéről szóló, a vásárhelyi Szent László forrásról, az ugyanott levő Szent László hasadékról és még számos, Szent László személyéhez kapcsolódó monda, de található Mátyás királyról is néhány, valamint Bátor Andrásról, Rákócziáról, s egyegy Rózsa Sándorról és Tisza Pistáról.

Hét alcsoportra oszlik a száz hiedelemmondát tartalmazó fejezet. Elől a sorsmondák Juz Benciről, a háborúkról és a világ végéről, a vonatokról, a repülőgépekről stb. A halállal halot-

takkal foglalkozó kilenc monda a halál napjának megjósolásáról, a másvilágon sínylőidőkről s azok megsegítésének lehetőségeiről szól. Gonosz szellemekről, akik esténként megverik az öregeket, fekete fazék képében „hönögörögnek”; az ördögéről, kinek munkát kellett adni s ki máig is töri a követ Fekete Hagymásban, míg a másiknak egyik lába lúdláb volt; a harmadik alcsoport hiedelemmondái a hosszúhavasi lidércről szólnak, mely „szarja a tüzet”, továbbá boszorkányokról, ártó szépasszonyokról s más természetfeletti erővel rendelkező emberekről és ezek cselekedeteiről olvashatunk. Természeti démonok, vadleányok, vademberek különösen érdekes, s csak erre a vidékre jellemző mondák hősei, míg a mitikus állatok közül már más vidéken is ismert a sárkány, a kígyó, a víziborjú, a béka stb.

A kincsmondák sokfelé elterjedt változataiból itt is található jó néhány, hiszen az emberek gyakran álmódznak mesés vagonról, melyet a föld gyomrában szellemek őriznek, és sokszor próbálkoznak „tudós” segítségével mindehhez hozzájutni.

Legendák és vallásos tárgyú elbeszélések zárják a mondák sorát, melyek ismét Jézust és Szent Pétert szerepeltetik földi vándorlásuk közben, Noéról, Mózesről, Szent Józsefről, Mária Magdolnáról, Pilátusról, Szent An-

tról, a csíksomlyói csodákról szólnak.

A Ráolvasások fejezet már nem a mondák tárgyköréhez tartozik, de Salamon Anikó igen szép számban gyűjtött eredeti szöveget igézésről, önöntésről, betegségek gyógyításáról, állatok rontását megelőző bajelhárításról, „nagyidőt” előidéző emberekről, valamint az égitestek kultuszáról, mint amilyen a Nap, a Hold és a szivárvány köszöntése. Kár lett volna mindezeket kihagyni a kötetből.

Végezetül az újonnan felfedezett népköltészeti műfaj, az archaikus népi ima is felbukkant a gyimesi csángók körében, akik erősen katolikusok, s az egyház kifejezett ellenzésére is megőrizték ezeket a családban, vallási összejöveteleken használt apokrif szövegeket, melyekben gyakori a Golgota-jelenet, Szent Lukács evangélista és a mifelénk ismert Szent Ilona. De találunk e csoportban egyházzilag ma is engedélyezett és ismert karácsonyi éneket, valamint néhány legendaballada-törédeket. Végül pedig kértük imaparódiát, melyekben „az imaszöveg és a hétköznapi élethelyzet keveredése adja a komikum forrását”.

Salamon Anikó szép kivitelezésű és igen érdekes könyvét az adatközlők mutatója, valamint a fontos és számos tájszójegyzék zárja.

SILLING István

A „SZÓ VÁLSÁGÁRÓL” — SZOCIOLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSBŐL

Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*. Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1984

A szerző nem több egymás mellett élő nyelv vonatkozásában, hanem egyetlenegy nyelv, a romániai magyar nyelv keretein belül maradvány végzi megfigyeléseit a nyelvhasználat és a környezet összefüggéseivel kapcsolatban. Ily módon kivon ugyan megfigyelései köréből egy nyilván meglévő és ható környezeti tényezőt (egy másik nyelv hatását), azonban lehetsé-

gessé válik számára, hogy a beszédet érő környezeti hatásoknak tisztán csak a (szűkebben vett) szociológiai vonatkozásaival törődjék. Az így kialakuló kép tehát olyan, mintha beszéd és környezet egymásra hatása függetlennek volna tekinthető e bizonyos környezetnek egy olyan meghatározó vonásától, hogy egy- vagy több nyelvű-e. Az ilyen témaszűkítés a szerző